

İSLÂM HUKUKUNUN GENEL ÖZELLİKLERİ

Dr. Ali PEKCAN

D.İ.B. Selçuk Eğt. Merkezi Öğrt. Gör.

İslâm Hukuku, diğer hukuk sistemleri gibi toplumsal hayatın en önemli kurum ve kurallarını düzenlemekle beraber, onu başka sistemlerden ayıran birtakım özellik ve nitelikleri bulunmaktadır.

İslâm Hukukunun hâkim olduğu tüm toplumların ihtiyaçlarının giderilebilmesi; yürürlükte olduğu ortamlardaki problemlerin tip, çeşit ve sayıca farklılıklar arz etse de en âdil ve ideal biçimde çözümlenmesi, başka hukuk sistemlerinin sahip olmadığı bazı özellik ve meziyetleri bünyesinde toplamasından kaynaklanmaktadır.

Biz burada İslâm hukukunun diğer hukuk sistemlerinden ayrıldığı bütün özellikleri karşılaştırmalı olarak ele almayacak, bir bakış açısı versin diye ana hatlarıyla zikredeceğiz.

A. İLÂHÎ TEMELE DAYALI OLMASI (RABBÂNİYET)

İslâm Hukukunu diğer bütün hukuk sistemlerinden ayıran ilk ve önemli özelliği, kökleri itibariyle onun vahye dayalı ilâhî bir hukuk oluşudur. İlâhîlik (Rabbâniyyet) sözüyle iki şey kastedilmektedir.

1. Kaynağı bakımından ilâhî oluşu,

2. Bakış açısı ve hedefleri bakımından ilâhî oluşu.¹

1. İslâm Hukukunun Kaynak İtibariyle İlâhî Oluşu

İslâm hukuku kaynak itibariyle ilâhîdir. İlk ve temel kaynak, Kur'an'dır ve o; belli bir ırkın, belli bir coğrafyanın rabbi değil-bütün insanların ve evrenin rabbi olan Allah'ın kelâmıdır. Bütün insanlun yaratıcısı olan ve yarattığı her şeyi bilen Allah² onların ihtiyaçlarını gidermek, hayatlarını düzenlemek için kitabını göndermiştir.³

İslâm Hukukunun ikinci kaynağı olan "sünnet" ise, eğer vahye dayalı ve Kur'an'ı açıklamaya yönelik ise, o da ilâhî kaynağa dayanır.⁴ Eğer ictihad'a dayanıyorsa vahyin kontrolünden geçmiştir.⁵

2. Bakış Açısı ve Hedef Yönüyle İlâhî Oluşu

Bundan maksat şudur: İslâm'ın ilk ve en yüce gayesi, insanları yüce Allah'a bağlamasıdır ki, böylece onu hakkıyla bilsinler, hakkıyla sakınsınlar ve ona yaraşır bir biçimde ibâdet etsinler. Zaten insanlar da bunun için yaratılmışlardır.⁶

İslâm'ın bu sahalarda hukukî düzenlemeler yapmaktaki amacı, insanların yaşamlarını kolaylaştırmak, basit menfaatler uğruna birbirlerine haksızlık etmekten sürtüşme ve çatışmadan kurtarmak ve ruhlarını yüceltip, Allah'ın haklarını yerine getirmelerini sağlamaktır.⁷

Bundan dolayı bu ilâhî hukukun hükümleri, insan yapısı diğer bütün hukuk sistemlerinin bulamadığı *saygınlık, itaat edilme ve kabullenme* gibi özellikleri müslümanların kalplerinde bulmuştur. Çünkü bu temel ilke ve hükümleri koyan ve belirleyen Allah Teâlâ'dır.

"...kesin bir şekilde inanmış bir topluma göre, hükümranlığı Allah'tan daha güzel kim vardır?"⁸

¹Karadâvî, Yusuf, *Şeriatü'l-İslâm*, Beyrut, 1987, IV. Baskı, s. 18.

²Mülk, 67/14.

³Yunus, 10/57; Nahl, 16/44, 89; İbrahim, 14/1; Talak, 65/1-5...

⁴Necm, 53/3-4; Şâtıbî, Ebû İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed, el-Gırmâtî, *el-Muvâfakât fî Usûli's-Şeria* thk. Abdullah Dıraz, Lübnan, Ts., c. II, s. 9.

⁵Erdoğan Mehmet, *Akil-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, İst. 1995, s. 158-161.

⁶Zâriyat, 51/56-58.

⁷Karadâvî, *Şeriatü'l-İslâm*, s. 19.

⁸Mâide, 5/50.

B. EVRENSEL OLUŞU (ÂLEMİYET)

İslam Hukukunun önemli vasıflarından biri de onun evrensel olmasıdır. Evrensel olması iki açıdandır.⁹

1. *İslam Hukuku ana ilke ve kuralları açısından belli bir zamana ait olmayıp, bütün zamanların hukukudur.* Pek çok Kur'an ayetinde, İslam hukukunun eski şeriatlerin bir uzantısı ve onların tekâmül etmiş biçimi olduğu vurgulanır.¹⁰

Bu sebeple onun bütün zamanları kapsayan değişmez ilkeleri olması gerekir. Zira, değişken bir yapıya sahip olan bir sistemin, zaman süreci içerisinde tamamen değişmesi mukadderdir. Oysaki İslamın ilâhî oluşu buna engeldir.

Diğer taraftan her asrın ihtiyaçları farklıdır. Bu da ideal bir hukukun bu arada da İslam hukukunun ayrıntılı hükümler açısından değişken olmasını gerektirir.¹¹

2. *Evrensellikten kastedilen ikinci mana, bütün insanlığa yönelik hukuk oluşudur.* İslâm Hukuku ferd olarak insanı, ruh, beden, duygular gibi ya da cenin, çocukluk, gençlik, yaşlılık ve ölümden sonrası gibi bir ayrıma tabi tutmaksızın bir bütün olarak ele aldığı gibi, *tüm insanlığı da bir bütün olarak mütalâa etmektedir.*¹²

Bu durum, onun ilâhî oluşunun tabii neticesidir.¹³ Çünkü Allah bütün insanlığın yaratıcısı ve rabbidir. Onun koyduğu en son hukuk da bütün insanlığa yönelik olacak, renk, ırk, dil, sosyal sınıf farkı gözetilmeyecektir.¹⁴

Bu duruma Allahü Teâlâ'nın şu ayetleri açıkça işaret etmektedir:

"(Resûlüm!) Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik."¹⁵

"(Ey Rasûlüm) De ki, Ey insanlar! Doğrusu ben, göklerin ve yerin hükümdarı ve ondan başka ilah bulunmayan, dirilten ve öldüren Allah'ın, hepiniz için gönderdiği peygamberiyim..."¹⁶

C. ADÂLET İLKESİNE DAYANMASI

İslâm hukukunun bir özelliği de hedefinin bütün insanlar arasında mutlak adaleti gerçekleştirmek, kardeşliği sağlamak, dinlerini ve ahlaklarını koruduğu gibi kanlarını, namuslarını, mallarını ve akıllarını korumak oluşudur.¹⁷

Bunun için, *peygamberlerin getirdiği ilk rahmet, adalet ilkesidir. Adalet başlı başına kuşatıcı, herke-*

si kucaklayıcı bir merhamettir. Bu nedenledir ki, Kur'an-ı Kerim, ilâhî peygamberlik kurumunun, "adâleti", insanlar arasında âdil mîzanı (terâzi) yerleştirmek için geldiğini açıklamaktadır. Aslında "rahmet" ile "kıst" birbirinden farklı şeyler değildir. Tam tersine *kıst'tan maksat bizâtihi rahmettir.* Bu manada Allahü Teâlâ şöyle buyurur:

"Andolsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve mizâmı indirdik..."¹⁸

Yine Kur'an-ı Kerim, adaleti hem emreder hem de onu yüceltir.

"Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz Allah her şeyi işitici, her şeyi görücüdür."¹⁹

Adalet; hakkın sahibini bulması, nimet ve külfetin dengeli paylaşımıdır. Bu, ilâhî nizamda ki (mutlak dengeye) uygun olursa "mutlak adalet", samimi ve usûlünce arayışa rağmen ona uygun düşmemiş bulunursa, "izâfi adalet" gerçekleşmiş olur. *Beşeri hukuklarda hakkı belirleyen ölçü, kanunlar ile örf ve âdettir.* Belirlenen hakkı hak edene ulaştıracak olanlar ise -son aşamada- hakimlerdir. Kanunları hazırlayanların tarafsız olmaları, mutlak dengeyi göz etmeleri son derece güçtür ve fiilen de gerçekleşmemektedir. Denge göstergesi, çoğu zaman daima gücü elinde tutanlar lehine bozulmaktadır. Halk kitlesi yıllar boyu zulüm içerisinde yaşayınca da buna alışmakta, fıtratı bozulmakta, denge duygusu yok olmakta, dengesizlik örf ve âdet katında da meşruiyet kazanmaktadır. Hakimler kanunlarla bağılıdır. Ayrıca onlar da yaşadıkları

⁹Tahmâz, Abdülhamit Mahmut, *Mizâti's-Şeriatü'l-İslâmiyye ale'l-Kavânini'l-Vaziyye*, Dimeşk, 1991, s. 95.

¹⁰Enbiya, 21/25; Nahl, 16/36; Yunus, 10/72; Bakara, 2/28.

¹¹Erdoğan, Mehmet, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İst., 1990, s. 64.

¹²Erdoğan, a.g.e., s. 64; Şelebi, Muhammed Mustafa, *el-Medhal fi'l-Tarîf bi'l-Fikhi'l-İslâmî*, Beyrut, 1985, s. 23.

¹³Kardâvî, Şeriatü'l-İslâm, s. 20.

¹⁴Zühaylî, Vehbe, *Cühûdü Taknîmi'l-fikhi'l-İslâmî*, Beyrut, 1987, I. Baskı, s. 8-9.

¹⁵Enbiya, 21/107.

¹⁶A'raf, 7/158.

¹⁷Düreynî, Fethi, *Hasâsü't-Teşri'l-İslâmî fi's-Siyase ve'l-Hükûm*, II. Baskı, Beyrut, 1987, s. 57 v.d.; *el-Menâhicü'l-Usûliyye fi'l-İctihâdi bi'r-Rey fi'l-Teşri'l-İslâmî*, Beyrut, 1997/1418, II. Baskı, s. 5, 6.

¹⁸Hadîd, 57/25.

¹⁹Nisa, 4/58.

toplumun ortak özellik taşıyan tipleridirler. Bu durum karşısında *beşeri hukuklarda mutlak adaleti de izaftı adaleti de gerçekleştirmek hayal haline gelmektedir.*²⁰

İlâhî hukuklarda kimin neye layık ve ehil olduğunu belirleyen Allah (cc)'tır. Allahü Teâla mutlak adalet sahibidir. Adaletli olmak anlamında "el-Âdil" onun güzel isimlerinden biridir. Kimseye zerre kadar zulmetmediği gibi zalimleri de sevmemekte, zulmedenleri lanetlerle anmaktadır. *Adaleti mülkün temeli sayan, bir saatlik adaleti, ömür boyu ibadete denk tutan bir dinin* mensupları, fıtrata denk düşen dinleri, dinlerinden kaynaklanan hukukları sayesinde hem hakkı belirleme, hem de hak edene ulaştırma bakımından adaletle en yakın insanlık zümresini temsil ve teşkil etmektedirler.²¹

D. BÜTÜNCÜ ÖZELLİĞİ (ŞÜMÜLİYET)

İslâm Hukukunun bir diğer özelliği de onun bir bütün olarak insan hayatının tümünü içine alan hükümler getirmesidir. Bu hükümler ana hatlarıyla iki kısımdan oluşur;

1. *Akâid ve ibâdetlerle ilgili hükümler oluşturur.*

2. *Toplumsal düzen ile, fertler arasındaki ilişkiyi düzenlemeyi amaçlayan hükümler;* (Bunun kapsamı da muâmelât, ukûbât, ahvâl-i şahsiyye, idâre hukuku ile ilgili hükümler girer).²²

İslâm hukuku, her iki neviden hükümleri düzenler ve bunlardan da amacı, bütün insanlığın dünya ve ahiret saadetini temindir. Ebedi olarak yürürlükte olmak için gönderilen İslâm Hukuku uygulama sahasında dünya-ahiret ayrımı yapmadığı gibi, yürürlükte sahasının sadece ahval-i şahsiyye veya daha da daraltılarak itikat, ibadet ve ahlakla sınırlandırılmasını da kabul etmez.²³

İslâm Hukuku, insanı ruh, beden ve duyular diye ayırmayıp bir bütün olarak ele aldığı ve ona göre düzenlemelerde bulunduğu gibi hayatı da bir bütün olarak ele alır. Onda Allah'ın hakları ile Kayser'in hakları birbirinden ayrılmaz.²⁴

Bu duruma göre, İslâm Hukuku bir bütündür ve onun sahası dinî konuları olduğu kadar, hayatın diğer yönlerini de kapsamaktadır.

E. ESNEK OLUŞU (MÜRÛNET)

İslâm hukukunda değişmeye imkan veren ve onu yeni gelişmeler karşısında başarılı kılan en önemli özelliği esnek bir yapıya sahip oluşudur.

İslâm hukukunun esnekliğinden maksat, hiçbir zaman onun laçkalığı, değişmez özünü yitirecek her türlü oynamalara elverişli olması demek değildir. Aksine *esneklikten maksat, İslâm hukukunun yeni olayları karşılamada onları hukukî yerlerine oturtmada fevkalade bir kabiliyete sahip olması, dinin ideal tatbikinin tek bir şekilde sınırlı kalmaması, sürekli gelişme göstermeye tevâfi (genişleme-gelişme) kabiliyetine sahip olmasıdır.*²⁵

"Her şey değişmez ve her değişme gelişme değildir." şeklinde ifade edilebilecek iki genel kaideye mahfuz tutmak şartıyla İslâm hukuku, değişme ve gelişmeye açıktır. Ondaki değişmeyenler, insanlığını değiştirmeyen, yahut -gelişme mahiyetinde olmadığı için- değişmemesi gereken tarafları ve ilişkileri ile örtüşmektedir. Bu çerçevenin dışına çıkıldığında, ister hakkında nass bulunsun, ister bulunmasın her hukuk kuralı değişme ve gelişme istidâdı taşımaktadır.²⁶

Değişme karşısında, İslâmî hükümler iki kısma ayrılırlar.

1. *Değişme kabul etmeyen hükümler:* Hakkında kesin nass bulunan ve bütün zaman ve mekanlarda değişmeyen kurallar: (Tevhid ilkesi, ibâdetler, ahlâk, vb. kurallar)

2. *Değişime açık olan hükümler:* Maslahat, örf, istihsan gibi esaslara dayanan ve hakkında kesin hükümler bulunmayan zannî ve ictihada açık ve elverişli olan hükümler.²⁷

İslâm hukukundaki bu değişikliğe açık olan hususlar nisbî olup, ictihada elverişli olan alanları kapsar.²⁸

İslâm hukukunda esnekliği temin eden unsurlar iki ana grupta toplanabilir.²⁹

²⁰Karaman, Hayrettin, İslâmın Işığında Günün Meseleleri, İst., 1992, c. 3, s. 254-255.

²¹Karaman, a.g.e., s. 255.

²²Erdoğan, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi, s. 31; Karaman, a.g.e., c. 3, s. 249.

²³Fâsî, Allâl, Makâsîdül-Şer'iatil-İslâmiyye ve Mekârimühâ, Tunus, 1993, IV. Baskı, s. 81-82.

²⁴Attâr, Abdünnâsir Tefvik, Tatbîkû's-Şer'iatil-İslâmiyye fil-Âlemi'l-İslâmi, Kahire, Ts., s. 48-49.

²⁵Erdoğan, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi, s. 38.

²⁶Karaman, a.g.e., c.3, s. 257.

²⁷Âlim, Yusuf Hamid, el-Makâsîdül-Âmme fi's-Şer'iatil-İslâmiyye, Kahire, Ts., s. 44-46.

²⁸Devâlibî, Muhammed Ma'ruf, el-Medhal ilâ İlmi Usûli'l-Fıkıh, Dimeşk, 1965, V. Baskı, s. 254-256.

²⁹Erdoğan, a.g.e., s. 39.

1. Kanun koyucunun amaçları

Esnekliği temin eden unsurlardan biri, bizzat kanun koyucu tarafından amaçlanan hedeflerdir. Bunları şöylece özetlemek mümkündür.

a. *Adâletin temini, zulmün ortadan kaldırılması,*

b. *Maslahata itibar,*

c. *Kolaylaştırma,*

d. *Zarûreti dikkate alma,* gibi maksatların tabiatından kaynaklanan esnek durum.

2. İslâm hukukunda kaynak olarak yer alan, kitap ve sünnetin dışında tabiatı gereği esnekliğe elverişli değişime açık kaynaklar,

a. *Kıyâs,*

b. *İstislâh,*

c. *İstihân,*

d. *İstihâb,*

e. *Örf-Âdet,*

f. *Sahâbi Kavli,*

g. *Amel-i Ehl-i Medine,* vb. kaynakların yanı sıra, genel anlamda kaynak sayılabilecek unsurlar da vardır.³⁰ Mesela:

a. *Umûmü'l-belvâ,*

b. *Devletler Hukukunda mütakabiliyet esası,*

c. *Muahedeler, antlaşmalar,*

d. *Hakem kararları,*

e. *Tâlimatlar,*

f. *Öncekilerin uygulamaları (tatbikât)*

g. *Mukavele,*

h. *Vakıflarda, vakfedenin şartnâmesi,* gibi.

İşte bütün bu genel anlamdaki bir çok kaynağında bulunduğunu göz önüne alırsak, İslâm hukuku kaynak bakımından büyük bir zenginliğe sahiptir. Bu durum söz konusu iken, İslâm hukukunun, gelişmeye elverişli olmayan donuk bir hukuk olduğu iddiasının ne kadar yersiz olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.³¹

Sonuç olarak söylemek gerekirse, İslâm hukuku, diğer hukuk sistem ve düzenlemelerinden farklı, özgün bir takım özelliklere sahiptir. Onun en önemli vasfı, kaynak itibarıyla ilâhî özellik taşımasıdır. Bunun yanı sıra, adalet ve maslahata riayet etmesi, insan haklarını gözetmesi, insanın yapısını dikkate alacak düzenlemelerde bulunması, metodolojik olarak olumlu gelişme ve değişikliklere açık olması, evrensel nitelikte ilke ve prensiplere sahip olması gibi diğer bir takım önemli özelliklere de sahiptir.

30

Erdoğan, a.g.e., s. 39-40.

31 Mahmesânî, Subhî, *Felsefetü'l-Teşrîf*, Beyrut, 1961, IV. Baskı, s. 260; Karadâvî, Yusuf, *el-Hasâisu'l-Âmme li'l-İslam*, Beyrut, 1985, III. Baskı, s. 8.